

ผู้ป่วยที่ได้รับการฉายรังสีบริเวณศีรษะและลำคอ โดยปกติ จะใช้เวลาประมาณ 6-7 สัปดาห์ อาจเกิดภาวะแทรกซ้อนจากการฉายรังสีแตกต่างกันตามความไวของเนื้อเยื่อและเซลล์แต่ละชนิด รวมถึงมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคลด้วย ดังนั้นการทราบถึงอาการข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงการป้องกันหรือบรรเทาอาการต่างๆ จะช่วยให้ผู้ป่วยสามารถรับการรักษาได้จนครบตามแผนการรักษา

อาการเฉพาะที่ของผู้ป่วยที่ได้รับการฉายรังสีบริเวณศีรษะและลำคอ

เยื่อบุภายในช่องปากอักเสบ

ปฏิกิริยาการอักเสบในช่องปาก แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

1. การอักเสบเพียงเล็กน้อย (Mild Reaction) พบได้ตั้งแต่ได้รับรังสีประมาณ 10-15 ครั้ง (ประมาณ 3,000 เซนติเกรย์) โดยผู้ป่วยอาจมีอาการเจ็บคอเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีอาการเลย ตรวจดูภายในช่องปากจะเปลี่ยนเป็นสีอ่อนๆ เท่านั้น
2. การอักเสบปานกลาง (Moderate Reaction) มักพบภายหลังได้รับรังสีประมาณ 25 ครั้ง (ประมาณ 5,000 เซนติเกรย์) เยื่อบุภายในช่องปากจะแดงจัด และมีการหลุดลอกเกิดเป็นแผล ผู้ป่วยจะมีอาการเจ็บคอมากขึ้น โดยเฉพาะขณะรับประทานอาหาร ทำให้รับประทานอาหารได้น้อยลงและอาจมีเชื้อโรคแทรก เช่น แบคทีเรีย เชื้อรา
3. การอักเสบรุนแรง (Severe Reaction) เยื่อบุภายในช่องปากจะแดงจัดและมีบริเวณสีขาวๆ เป็นจ้ำกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะด้านข้างของลิ้น เพดานอ่อน กระพุ้งแก้ม ซึ่งมักจะมีการติดเชื้อแทรกซ้อนเสมอ ผู้ป่วยจะเจ็บคอมากแม้ขณะกลืนน้ำลาย

อาการปากแห้ง

เป็นผลจากเซลล์ต่างๆ ในต่อมน้ำลายถูกทำลายโดยรังสี ทำให้ต่อมน้ำลายทำหน้าที่ผลิตปกติ อัตราการหลั่งและปริมาณน้ำลายลดลง อาการปากแห้งนี้จะทำให้ผู้ป่วยรู้สึกรำคาญ เจ็บในปากและคอมากขึ้น และมีปัญหาในการกลืนอาหารเนื่องจากขาดน้ำลายในการคลุกเคล้าอาหาร สูญเสียการรับรสอาหาร และทำให้ฟันพุกร่อนจากรังสีและโรคปริทันต์ รวมทั้งทำให้มีความลำบากในการพูดอีกด้วย

ผิวหนังแดงคล้ำ

โดยปกติผู้ป่วยที่ได้รับการฉายรังสีบริเวณศีรษะและลำคอ จะได้รับรังสีในปริมาณที่สูงกว่าการฉายรังสีบริเวณอื่น ทำให้พบภาวะแทรกซ้อนจากการฉายรังสีบริเวณผิวหนังได้ คือ เมื่อฉายรังสีประมาณ 4-5 สัปดาห์ ผิวหนังจะมีสีแดงคล้ำ การดูแลผิวหนังบริเวณนี้จึงควรระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ควรเกา ถูแรงๆ หรือกระทบกระแทกแรงๆ สามารถถูกน้ำได้และซับด้วยผ้านุ่มๆ ห้ามเช็ดแองๆ โดยเด็ดขาด หากดูแลได้ถูกต้องผิวหนังก็จะแห้งลอกได้เอง หากการดูแลไม่ถูกต้องจะทำให้ผิวหนังแตกเป็นแผลเปื่อย คล้ายแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก (ตามรูปด้านล่าง) ถ้าเป็นมากแพทย์อาจพิจารณางดการฉายรังสีชั่วคราว

การสูญเสียความสามารถในการรับรสชาติอาหาร

มักเกิดขึ้นภายหลังจากผู้ป่วยได้รับรังสีไปแล้วประมาณ 3,000 เซนติเกรย์ เนื่องจากอิทธิพลของรังสีในการทำลายผิวชั้นนอกของต่อมรับรส ทำให้ต่อมรับรสเสื่อมและฟ่อไป ซึ่งการเสื่อมนี้จะเพิ่มมากขึ้นตามการเพิ่มของปริมาณรังสีที่ร่างกายได้รับในระหว่างการรักษา และจะสูญเสียความสามารถในการรับรสชาติ เมื่อได้รับปริมาณรังสี 3,000 เซนติเกรย์ ลักษณะของการสูญเสียความสามารถในการรับรสชาติอาหารจะมีระดับความรุนแรงแตกต่างกันในแต่ละบุคคล อาการนี้จะทำให้ผู้ป่วยรู้สึกหงุดหงิดและเบื่ออาหาร โดยเฉพาะเมื่อเกิดร่วมกับอาการเยื่อบุช่องปากอักเสบ อาการปากแห้งกลืนลำบากจะทำให้ผู้ป่วยรับประทานอาหารได้น้อยลง มีการอ่อนเพลียและนำไปสู่ภาวะขาดอาหารและการติดเชื้อได้ง่าย

การปฏิบัติตัวของผู้ป่วยที่ได้รับการฉายรังสีบริเวณศีรษะและลำคอ

1. งดสารระคายเคืองต่างๆ เช่น เหล้า บุหรี่ ทมมากพลู เป็นต้น เพราะจะทำให้เกิดการระคายเคืองต่อเยื่อบุภายในช่องปาก ทำให้ปากแห้งและเกิดแผลได้ง่าย
2. ดื่มน้ำสะอาดอย่างน้อยวันละ 8-10 แก้ว ควรจิบน้ำบ่อยๆ หรืออมน้ำแข็งก้อนเล็กๆ เพื่อช่วยเพิ่มความชุ่มชื้นภายในช่องปาก และควรนำขวดน้ำติดตัวขณะเดินทาง
3. ดูแลรักษาความสะอาดของปากและฟันอย่างสม่ำเสมอ โดยใช้แปรงสีฟันขนาดเล็กที่มีขนแปรง อ่อนนุ่ม หรือแปรงสีฟันเด็ก ยาสีฟันที่มีส่วนผสมฟลูออไรด์ รสไม่ซ่าและไม่มียุทธีกัดคราบฟันมากเกินไป โดยแปรงฟันทุกครั้งหลังตื่นนอนตอนเช้า หลังอาหารทุกมื้อและก่อนนอน เพื่อป้องกันการระคายเคืองของเยื่อบุภายในช่องปาก